

Словотвірні типи іменників на позначення діячів української та англійської мови.

Автор: Гричана Д.В.

Організація: Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова; Пр. Героїв
Сталінграда, 9, м. Миколаїв, 54025; E-mail: nina.filippova@nuos.edu.ua

Словотвір як галузь наукового дослідження сформувався у другій половині XX століття.

Основи теорії нового розділу в мовознавстві були обґрунтовані в роботах В.В.Виноградова, М.Д. Степанова, Л. Щерби, О.І. Смирницького та інш. В.В. Виноградов продемонстрував тісний зв'язок словотвору з граматикую та лексикологією, саме він першим висунув гіпотезу про відокремлення словотвору в самостійну галузь дослідження на противагу традиційному віднесенню словотвору до граматики [1].

Через відносно молодий вік словотвору існує ряд невирішених питань, зокрема проблем дериватології, якими на сучасному етапі розвитку мовознавства займаються такі науковці, як О.М. Тихонов, В.В. Лопатін, Н.Ф.Клименко, Є.А.Карпіловська, О.А. Земська, О.С.Кубрякова, А.І.Мойсеєв, В.Н. Нємченко.

Досить цікавим є питання зіставлення української мови із переважно аналітичною системою англійської мови. У галузі словотвору велике значення має методика словотвірного аналізу лексики. Актуальність роботи полягає в тому, що вона дає необхідні відомості про творення та аналіз словотвірних типів іменників на позначення діяча української та англійської мов. Також сучасне дослідження пов'язане з прикладним аспектом, а саме складанням електронних словників.

Метою дослідження є визначення складу словотвірних типів на позначення діяча, визначення закономірностей, які регулюють вибір суфікса у творенні похідного іменника, визначення тенденцій у використанні словотвірних формантів відповідно до словотвірного значення; створення прикладного продукту.

«Словотвірний тип—це формально-семантична схема будови похідних слів, які належить до однієї частини мови. Словотвірний тип характеризується спільністю таких основних ознак:

1. частиномовна належність твірного елементу;
2. Спільний спосіб словотвору;
3. мають однакове словотвірне значення;
4. Однаковий словотворчий афікс. [14; 11;13]»

У результаті пошуку типології дериваційних одиниць, найбільш придатною для вивчення словотвірних типів, було обрано загальну типологію словотвірних одиниць, розроблену за критерієм співвідношення плану змісту і плану вираження (однопланові та двопланові одиниці). Двопланові одиниці поділяються на одиниці абстрактного аспекту, «стандартні схеми, формули, за якими

утворюються інші одиниці»[13] та одиниці аспекту спостереження, які мають «відносно стабільну матеріальну форму». [13]

У результаті аналізу мовного матеріалу було визначено, що для вивчення словотвірних типів дослідницький потенціал мають такі одиниці: 1) однопланові одиниці: словотвірна категорія; 2) двопланові одиниці аспекту спостереження: похідне слово, морфема, словотвірна пара.

Основною одиницею для дослідження словотвірних типів була визначена словотвірна пара, оскільки саме за допомогою словотвірних пар визначалась морфемна будова похідних слів, словотвірні значення формантів.

Далі розглядалися словотвірні пари української та англійської мови, які було об'єднано в групи за такими критеріями: 1) частиномовна належність твірної основи; 2) спільний словотвірний формант; 3)спільне словотвірне значення; 4)частиномовна належність похідного слова.

На основі аналізу словотвірного типу визначались закономірності, які регулюють вибір суфікса у творенні іменника, наприклад:

Група 2. Словотвірні типи із словотвірним формантом – ач- (- ч-)

До цієї групи належать словотвірні типи похідними словами, яких є іменники утворені від дієслівної твірної основи за допомогою суфікса – **ач**. Загальне словотвірне значення: «назва особи за дією». Конкретне словотвірне значення: «назва особи за побутовою дією». Загальна кількість слів: 45.

При утворенні іменників за допомогою суфікса – **ач**, якщо основа твірного слова закінчується на суфікси –а-, -ува-, -ва-, то відбувається накладання морфем, наприклад, *блокувати* → *блокувач*, *відбивати* → *відбивач*, *брехати* → *брехач*, *виписати* → *виписач*.

На кінцевий звук основи накладається перший звук кореня, так як два голосних утворюють довгий звук [а:], щоб подолати довготу відбувається накладання морфем. Наприклад, *викидати*→*викидач*, *відвідувати*→ *відвідувач*, *гавкати*→*гавкач*,

Встановлення закономірностей було здійснено за такими критеріями:

- за фонетичним оформленням твірних дієслівних основ;
- за семантикою твірних дієслівних основ;
- за словотвірним значенням словотвірного форманта;
- за продуктивністю / не продуктивністю словотвірного форманта.

Традиційно дієслівна основа має вокалічне оформлення, рідше – консонантне. Залежно від типу фонетичного оформлення здійснюється вибір суфікса.

Для наочності було складено таблицю (таблиця 1)

Отримані результати можна використовувати для створення прикладного продукту, пов'язаного із створенням дериваційних словників.

Закономірності вибору суфіксу у творенні іменників

Сл./тв. тип	Фонетичне оформлення твірної основи (ТО)	Словотвірне значення	Продуктивність/непродуктивність суфіксу
1. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом –ач	Вокалічна дієслівна основа 1. двоскладна ТО + -ва- => ач 2. багатоскладна ТО+-ува-=>ач 3. однокладна ТО+-а-=>ач	1. називає особу за фізичною дією 2. вказує на побутову дію 3. виражає прості господарчі дії	1. Продуктивний суфікс 2. Продуктивний суфікс 3. менш продуктивний
2. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом – ник	1. багатоскладна ТО+-ва- =>наращення основи (інтерфікс ль) =>ник 2. багатоскладна ТО+-ува- =>наращення основи (інтерфікс ль) =>ник 3. багатоскладна ТО+-а- =>наращення основи (інтерфікс ль) =>ник 4. багатоскладна ТО+-а- =>усічення основи =>ник 5. однокладна ТО+-и- =>наращення основи (інтерфікс ль) =>ник 6. багатоскладна ТО+-и- =>усічення основи =>ник	1. називає особу за професійною ознакою 4. вказує на тимчасову дію 5. професійна ознака 6. професійна ознака	1. продуктивний 2. продуктивний 3. непродуктивний 4. продуктивний 5. продуктивний 6. менш продуктивний
3. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом – атор	1. багатоскладна ТО+-ува- =>усічення основи =>атор	1. професійна ознака	1. продуктивний іншомовний суфікс
4. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом	1. багатоскладна ТО+-ува- =>усічення основи =>ер	1. професійна ознака	1. не продуктивний іншомовний суфікс

– ер			
5. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом – тел'	1. багатоскладна ТО+а=>тел' 2. багатоскладна ТО+и=>тел'	1. побутова дія 2. побутова дія	1. не продуктивний 2. продуктивний
6. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом – ій	1. односкладна ТО+и=>ій		1. не продуктивний
7. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом – ец'	1. односкладна ТО +и- =>усічення основи=> ец'		1. менш продуктивний
8. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом – ар	Вокалічна іменникова ТО 1. багатоскладна ТО + а=>ар	1. Назва особи за професією	1. продуктивний
9. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом – ій	Консонантна дієслівна основа 1. Односкладна ТО закінчується на приголосний	1. називає побутову дію	1. непродуктивний
10. Сл./тв. тип зі словотвірним формантом – ар	Консонантна іменникова 1. Односкладна ТО закінчується на приголосні: [ɛ], [κ], [ɲ], [m'], [m]	1. називає особу за певною професією	1. продуктивний

Список використаної літератури

1. Виноградов В.В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии // Избранные труды: Исследование по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С. 166 – 220.
2. Земская Е.А. Словообразование как деятельность/отв.ред. Д.Н. Шмелев. – 4-е изд. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – С. 92-123.
3. Карпіловська Є.А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. – К.: Укр. Енциклопедія, 2002. – С. 912.
4. Клименко Н.Ф. Словотвір // Українська мова: Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр.енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 618.
5. Клименко Н.Ф. Словотвірний тип // Українська мова: Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр.енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 622.
6. Клименко Н.Ф. Спосіб словотворення // Українська мова: Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр.енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 636 - 637.
7. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – С. 200.
8. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование. – М.: Наука, 1965. – С. 78.
9. Лопатин В.В. Рождение слова. Неологизмы и окказиональное образование. – М.: Наука, 1973. – С. 152 .
10. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка. – М.: «Наука», 1976. – С. 244.
11. Немченко В.Н. Современный русский язык. Словообразование: Учебное пособие для филологических спец. Университетов. – М.: Высшая школа, 1984. – С. 112 – 159.
12. Николаев Г.А. Русское историческое словообразование. – Казань: Изд-во Казанского унив., 1987. – С. 152.
13. Стародуб К.А. Типологія дериваційних одиниць // Наукові праці: Мовознавство. – Миколаїв, 2008. – С. 103 – 108.
14. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка - В 2-х т. - М.: Русский язык, 1985. - Т. 1. - С. 24–50.
15. Томіленко Л.М. Морфологічний спосіб творення нових іменників-термінів у словнику української мови в 20-ти томах // Мовознавство. – 2009. - № 2. – С. 69-78.